

Megjelent In: Tóth Péter, Duchon Jenő (szerk. 2013): Empirikus kutatások a szakmai pedagógusképzésben Kutatási füzetek, DSGI, pp. 139-155. (ISBN:978-963-89747-1-6)

PEDAGÓGUSOK SZEREPE A DIÁKOK PÁLYAVÁLASZTÁSI DÖNTÉSÉBEN¹

dr. Suhajda Csilla Judit, suhajda.csilla@gtk.szie.hu
*Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar,
Társadalomtudományi és Tanárképző Intézet*

A pályaválasztási döntés problematikája - bár különböző intenzitással - minden ember életében megjelenik. Azt azonban, hogy a munkával töltött éveinkben, azaz az életpályánkon mennyire érezzük majd magunkat elégedettnek, sikeresnek, illetve azok eléréséhez mennyire kanyargós út vezet, nagyban meghatározza pályaválasztásunk. A pályaválasztás csúcsát jelentő pályaválasztási döntést egy olyan folyamat előzi meg, melynek fő célja az információszerzés önmagunkról és a pályák világáról. Az információk forrása számtalan lehet, mégis a társadalom és a családok az információszerzés és feldolgozás megtanításának komplex feladatát hajlamosak a pedagógusra hárítani.

1. Szakirodalmi előzmények

1.1. Pályaválasztás, pályaaorientáció

A pályaválasztás kérdése minden bizonnyal a munkamegosztás megjelenésével vetődött fel először az emberiség történetében és minél bonyolultabbá vált ez a társadalmi folyamat, annál nehezebbé vált az egyén számára a döntés. A pályák, szakmák specifikációjával, differenciálódásával pedig egyre nagyobb lett arra az igény, hogy a

¹ A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program - Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

pályaválasztáshoz, munkavállaláshoz kapcsolódó kérdéseikre megfelelő információt kapjanak az érintettek.

Maga a pályaválasztás szó döntést jelent két vagy több szakma, foglalkozás, mint alternatíva közül. Jelentősége abban rejlik, hogy a választott szakma révén válik az egyén a társadalom önálló tagjává és pozícióját, szerepét nagyban meghatározza gyakorolt foglalkozása is.

A pályaválasztási döntést megelőző információszerző és rendszerező tevékenységet pályaaorientációnak nevezzük. Szilágyi (2000) megfogalmazása szerint egy olyan folyamat, amely „a tanuló egyéni igényeinek figyelembevételével segíti a megfelelő pálya, szakma kiválasztását, a lehető legszélesebb információnyújtás révén” (Szilágyi, 2000,. 22. old.) Mindebből adódik, hogy a pálya kiválasztása egy döntéssel zárul, amely után a fiatal megkezdi szakmai munkára felkészítő tanulmányait.

A pályaaorientációs tevékenységgel intézményes keretek között leginkább a közoktatásban találkozhatunk. A tapasztalatok ugyanakkor azt mutatják, hogy a hazai iskolarendszer a döntésre való felkészüléshez leginkább kampányjelleggel (főként a továbbtanulási jelentkezési határidőt közvetlenül megelőző időszakban) biztosít lehetőséget, jóllehet ez a pályaválasztási döntés az egész pályafejlődés egyik legfontosabb szakasza. Az is evidencia, hogy a fiatalok információs szintje nagymértékben befolyásolja a döntés lehetséges alternatíváinak számát. Ezért lényeges, hogy pályaválasztáskor a fiatal megfelelő ismeretekkel rendelkezzen a munkaerőpiacról és választott szakmájáról, hiszen minél alacsonyabb az információs szint, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy a döntés ad hoc jelleggel, spontán, véletlenül, vagy kényszerből történik. (Kenderfi, 2012)

A pályaválasztási döntés sikerességét nagymértékben a pályaválasztási érettség határozza meg, amely a tanuló egész személyiségének olyan fejlettségi állapotát jelenti, „amely egyrészt lehetővé teszi- az elhelyezkedési lehetőségek és személyiségnek megfelelő- pálya adekvát választását, másrészt biztosítja a szakmai képzésnek legalább minimális sikerét, és felébreszti a tanulóban a szakmai beilleszkedésre való tartós törekvést”. (Rókusfalvy, 1969, 49.old)

Ezért nélkülözhetetlen, hogy a pályaválasztási döntés meghozatalához a tanuló minél több információval rendelkezzen önmagáról, a képzési rendszerről, valamint a pályák és a munka világáról.

1.2. A diákok pályaválasztását meghatározó tényezők

Az ifjúkort széleskörű érdeklődés jellemzi, ezért a serdülők pályaválasztási indítékainak létrejöttében rendkívül nagy szerepük van a környezeti hatásoknak. A család, az osztály, a baráti kör, a média hatása döntő jelentőségű lehet, ugyanakkor az iskola és így a pedagógusok szerepe is megkérdőjelezhetetlen.

A fiatal pályaválasztási gondjait, az azzal kapcsolatos információkat elsőként a családjával vitatja meg. A szülők, nagyszülők, idősebb testvérek foglalkozásán keresztül jut a legtöbb ismerethez azokról a munkakörökről, amelyekben dolgoznak vagy dolgoztak. (Csirszka, 1966) A család tagjai az első számú képességmérők a fiatal számára. Tőlük kapja a legtöbb visszajelzést jó és rossz tulajdonságairól, képességeiről. A pályaismereti információgyűjtésében is első sorban a család segíti a fiatalt: együtt fedezik fel, hogy milyen lehetőségek közül válogathat, erősítik önbizalmát, biztatják a tanulásban, hogy a kitűzött pályaelképzeléseit megvalósíthassa. Dancs (1989) ugyanakkor felhívja a figyelmet, hogy emiatt a szülők tájékozódásának segítése elsőrendű feladat: „könnyebb a döntés előkészítése ott, ahol pályára vonatkozó ismeretek a szülők körében is megalapozottak és a szakmák, pályák reális ismeretén alapulnak.” (Dancs, 1989. 74. old.)

A formális nevelés legfontosabb szervezete az iskola. A pályaválasztási döntés időszaka fejlődés-lélektani aspektus szerint az ifjúkorra tehető, amikor a személyiségfejlődés elérkezik ahhoz a megfelelő szinthez, amikor a fiatal már felelősségteljes elhatározást tud hozni. Az iskolának emiatt jelentős szerepe van a pályaválasztásban, egyfajta felkészítő funkcióval is bír. Ezért meghatározó, hogy az iskola mekkora hangsúlyt fektet a pályaaorientációra és a pályaválasztásra. (Rakaczkine, 2009)

Az életkor előrehaladtával a környezet hatásai közül a szülői és a pedagógusi befolyásolás mellett megnövekszik a barátok, csoporttársak befolyása. Hatásai ugyanolyan erősek, mint a családé és a lakóhelyi környezeté. A közösséghez tartozás élménye, a hasonló problémák, hasonló célok érzelmi biztonságot nyújthatnak a serdülőnek. Az egymás közötti beszélgetések során megismerkednek olyan pályákkal is, amelyekről eddig nem volt ismeretük. Ezek a kortárscsoportok az iskolai továbbtanulásban is kulcsszerepet töltenek be. Központi hatótényezője a nevelésnek, hogy a kortárscsoportban lévők között milyen a viszony és az egymás közötti kapcsolat. (Rakaczkine, 2009)

A média és legfőképp az Internet megfelelő használata, elengedhetetlen a hatékony közösségszervezési folyamatokhoz. Az Internet az egyik legegyszerűbb és leginkább költséghatékony módszer a fiatalok

eléréséhez, hisz az elektronikus levelezés, a közösségi oldalak, fórumok, blogok szinte tálcán kínálják a fiatalok bevonásának lehetőségét. Az Interneten keresztül a fiatal sok hasznos, a felvételi eljárással, elhelyezkedéssel, pályaválasztással kapcsolatos ismerethez juthat, számos más információ mellett. Az írott sajtó, a pályaismertető kiadványok, a felvételi lehetőségekről szóló tájékoztatók és az álláshirdetési rovatok mind olyan információkat tartalmaznak, amelyből a fiatal megtudhatja, melyik foglalkozás jelenleg a legkeresettebb a munkaerőpiacon.

A befolyásoló tényezők, azaz a potenciális információforrások eltérő szinten és módon képesek támogatni a fiatalokat pályaválasztási döntésük meghozatalában. Számos nemzetközi kutatás (Lankard, 1995, Ferry 2006, Keller 2008) a család kiemelkedő szerepét hangsúlyozza a folyamatban. Ferry (2006) ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy akkor a leghatékonyabb a segítség, ha a család, a kortárs csoportok és az iskola egyaránt részt vesz a fiatal pályaválasztási döntésének támogatásában.

1.3. Iskola és pályaválasztás

Az iskolai pályaválasztási döntési tevékenység előkészítésének igen nagy hagyománya van Magyarországon: már a 60-as évek végétől és a 70-es években pályaválasztási felelősök dolgoztak az általános és középiskolákban, ahol meghatározott órakeretben foglalkoztak a tanulók pályaválasztásra való felkészítésével. Ezek az órák nem csupán tantervi keretek között valósultak meg, hanem a felelősök üzemlátogatásokat is szerveztek. (Szilágyi, 1996). A felelősök munkáját a 70-es évek elején felállított Országos Pályaválasztási Tanácsadó Intézet (OPTI), illetve az Országos Pályaválasztási Tanács segítette és minden megyében pályaválasztási intézetet állítottak fel. (Völgyesy, 2002)

1980-tól a feladat a Művelődési Minisztérium irányítása alá került, amikor az OPTI-t az Országos Pedagógiai Intézetbe (OPI), míg a megyei irodákat a megyei pedagógiai intézetekbe integrálták. A korábban az iskolánként meglévő pályaválasztási felelős rendszerét megszüntették és az ezzel a területtel foglalkozó szakemberek száma a rendszerváltást megelőző időszakra megyénként mindössze 1-2 főre csökkent. A rendszerváltás időszakában (1988-1993 között) a pályaválasztási feladatok ellátása így gazdátlaná vált. (Borbély-Pecze, 2010.)

A rendszerváltást követően az állam és szerkezetének újradefiniálása szükségessé tette a megfelelő jogi környezet kialakítását. Magyarországon a pályaaorientáció törvényi szabályozására 1995-ben került sor, a Nemzeti

Alaptantervben² (NAT). A magyar oktatásügyben az első tartalmi-tantervi szabályozásra vonatkozó jogszabály tíz műveltségterületen fogalmazott meg pedagógiai fejlesztési teendőket, amelyben az „Életvitel és gyakorlati ismeretek” területben a pályaaorientáció is helyet kapott. A NAT kötelezte a speciális szolgálatokon kívül - pl. pedagógiai szakszolgálat, pályaválasztási tanácsadó, megyei pedagógiai intézet – az iskolákat önálló pályaaorientációs foglalkozások megtartására.

A NAT 2003-as módosításával azonban eltűnt a pályaaorientációra korábban biztosított önálló órakeret és ezen a koncepción a 2007-es változat sem korrigált. Az Alaptanterv 2012-ben elfogadott módosítása azonban ismét a műveltségi területek fejlesztésére helyezi a hangsúlyt, és az Életvitel és gyakorlati ismeretek terület 3 nevesített témája közé sorolja a pályaaorientációt. (*Suhajda, 2013*)

A 2013. szeptember 1-én életbe lépő új NAT, melyet a 110/2012 (VI.4) kormányrendelet tartalmaz, a Fejlesztési területek- nevelési célok között külön is nevesíti a pályaaorientációt. A szabályozás a pályaaorientációt iskolai feladatként definiálja, melynek kapcsán „olyan feltételeket, tevékenységeket kell biztosítani, amelyek révén a diákok kipróbálhatják képességeiket, elmélyülhetnek az érdeklődésüknek megfelelő területeken, megtalálhatják hivatásukat, kiválaszthatják a nekik megfelelő foglalkozást és pályát, valamint képessé válnak arra, hogy ehhez megtegyék a szükséges erőfeszítéseket.”

Ez elmúlt években az oktatáshoz kapcsolódó jogi szabályozók újradefiniálásra kerültek. A 2011-ben elfogadott köznevelési törvény (2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről), a pályaaorientációval kapcsolatban két helyen jelöl meg szerepet: egyrészt a pedagógus feladatai közé sorolja „tanítványai” pályaaorientációjának irányítását és aktív szakmai életútra való felkészítését (62§(1) l.)), másrészt a HÍD programokhoz kapcsolódóan integráló és lemorzsolódást csökkentő eszközként definiálja.

2. Anyag és módszer

Tanulmányunkban a közoktatásban dolgozó pedagógusok hatását vizsgáljuk a diákok pályaválasztási döntésében, különös tekintettel az információforrások megoszlására, valamint az információszerzési szokások változására.

² 130/1995. (X.26.) kormányrendelet a Nemzeti Alaptanterv kiadásáról

Kutatásunk célja a pályaválasztással kapcsolatos információszerzési szokások feltérképezése, az esetleges tendenciák felismerése, a szerepek, feladatok tisztázása a pedagógusi munka optimalizálása céljából.

Empirikus kutatásunk alapját a Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Pályatervezési és Tanárképző Intézetében 2002-2013 között kialakított, a közoktatásban tanuló diákok pályaválasztási döntésének körülményeit vizsgáló kérdőíves adatbázisa adja. A kérdőíves vizsgálatok felvétele minden esetben önkitöltős kérdőívvel, papír alapon történt. Jelen tanulmányunkban a leíró statisztika módszerével az információszerzésre vonatkozó kérdések elemzésére vállalkozunk. A mintából kizártuk azokat a kérdőíveket, amelyek speciális helyzetű, vagy igényű fiatalok (pl.: állami gondoskodásban felnőők, látás, hallás fogyatékosok, SNI-s tanulók) pályaválasztáshoz kapcsolódó információszerzési forrásait vizsgálja. Az adatok feldolgozása MS Excel és IBM SPSS 22.0 programokkal történt.

A kutatás mintáját 2003 és 2013 között 3975 db a közoktatásban tanuló diákkal felvett kérdőív alkotja, melyek közül 1849 db általános iskolás, 2126 db pedig középiskolás tanulóval lett felvéve. A minta alapvetően 3 korcsoportra osztható: 1849 fő 7-8. osztályos, 247 fő 9-10 osztályos, 1879 fő pedig 11-13. osztályos tanuló. A középiskolás minta iskolatípus szerinti megoszlása: 65,43 % (1391 fő) gimnazista, 30,34 % (645 fő) szakközépiskolás, 4,23 % (90 fő) pedig szakiskolás tanuló.

A kérdőíves felvételek során összesen 83 iskola került bevonásra, melynek területi eloszlását az 1. sz. táblázat mutatja.

Bevont iskolák száma/régió	általános iskola	középiskola	összesen
Dél- Alföld	3	2	5
Dél- Dtúl	1		1
Észak-Alföld	1	2	3
Észak-MO	28	1	29
Közép-Dtúl	1		1
Közép-MO	6	33	39
Nyugat-Dtúl	1	4	5
összesen	41	42	83

1. sz. táblázat

A kérdőíves felvételek kapcsán bevont iskolák régiós megoszlása

Az 1. sz. táblázat adataiból jól látható, hogy adatbázisunkban közel ugyanannyi általános és középiskola szerepel, azonban elemszámot

tekintve az általános iskolák között az Észak-Magyarországi Régió, a középiskolák között pedig a Közép-Magyarországi Régió felülreprezentált. Nem egyenletes a minta eloszlása, hiszen a Dél-Dunántúli és a Közép-Dunántúli Régióból mindössze 1-1 iskola diákjainak válasza került kutatásunk adatbázisába. A bevont iskolák ezek alapján így az ország keleti (37 db) és középső (39 db) részét képviselik leginkább. A nyugati országrészből csak 7 közoktatási intézet diákjainak válasza alkotja kutatásunk adatbázisát. A minta elemszámát tekintve jelen tanulmányunkhoz a keleti országrészből 1690 db (42,5%), a középső országrészből 2050 db (51,6%), a nyugati országrészből pedig 235 db (12,2%) kérdőív lett feldolgozva.

A kérdőívek rögzítésére eltérő időpontokban, 2003 és 2013 között került sor. Az adatbázisból jelen kutatásba bevont kérdőívek elemszáma emiatt heterogén képet mutat. Átlagosan évente 200-400 kérdőív alkotja a mintát, ezek közül kivétel 2003, 2004, és 2013, ahol 100 körüli az elemszám, valamint 2010 és 2012 év, ahonnan 1041, illetve 683 kérdőív adatait vontuk be kutatásunkba. Az évenként eltérő elemszám nem teszi lehetővé az évenkénti összehasonlító elemzést, ezért jelen kutatásunkban mindössze a válaszok éves belső arányának összevetésére vállalkoztunk.

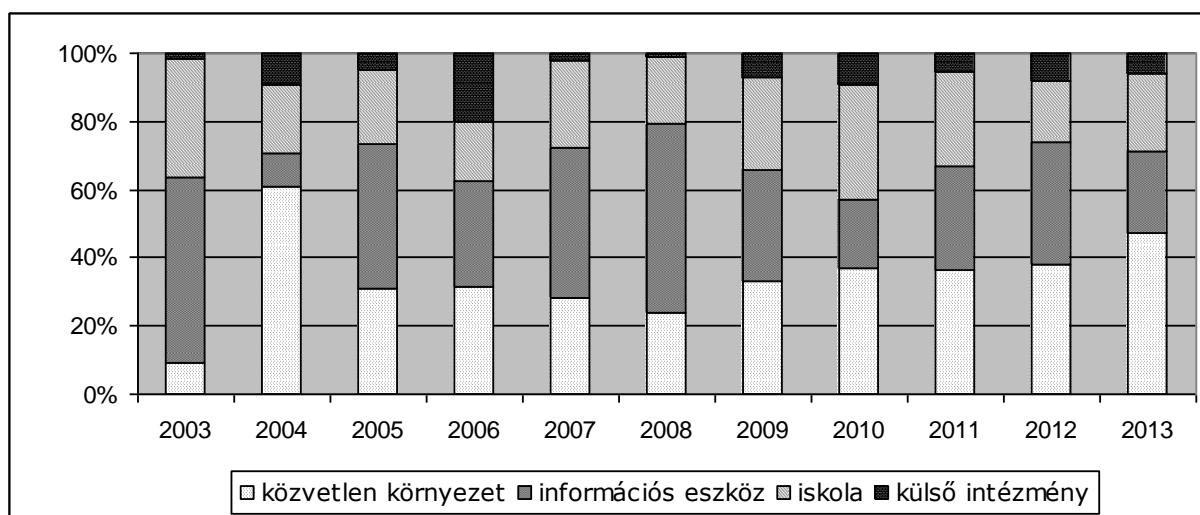
Az adatbázis információszerzési forrásra vonatkozó kérdésbankja 19 féle válaszkategóriát tartalmaz. Az adatok könnyebb feldolgozása érdekében 4 főkategóriát alakítottunk ki a meglévőkből. Ezek alapján az információforrások tekintetében a 4 fő kategória a következő:

- **Közvetlen környezet:** ebbe a kategóriába azokat az információforrásokat soroltuk, mely a fiatalok számára a legkönnyebben elérhetőek. (pl.: szülő, család, rokon, barát, kortárs, ismerős)
- **Iskola:** a kategóriába elsősorban azokat az információforrásokat soroltuk, amelyekkel az iskolai környezetben találkozhat a tanuló. (pl.: osztályfőnök, egyéb pedagógus, iskolai nyílt nap, iskolalátogatás, pályaeorientációs óra, foglalkozás)
- **Információs eszközök:** olyan információforrás, melyből a fiatal önállóan, külső személyes segítség nélkül képes tájékozódni a pályaválasztással kapcsolatos kérdésekről (pl.: könyv, egyéb pályaválasztási kiadvány, Internet, egyéb média, faliújság, szórólap)
- **Külső intézmény, személy:** olyan az iskolától és a közvetlen környezettől független információforrás, melyhez a diák pályaválasztással kapcsolatos kérdéseivel fordulni tud. (pl.:

pályaválasztási szakember, választott pályán dolgozó egyéb felnőtt, FIT, pályaválasztási kiállítás, Educatio, nyári munka)

3. Eredmények

Kutatásunk a közoktatásban tanuló fiatalok pályaválasztási döntéséhez kapcsolódó információszerzés alakulását vizsgálja az elmúlt 10 évben.

1. sz. ábra

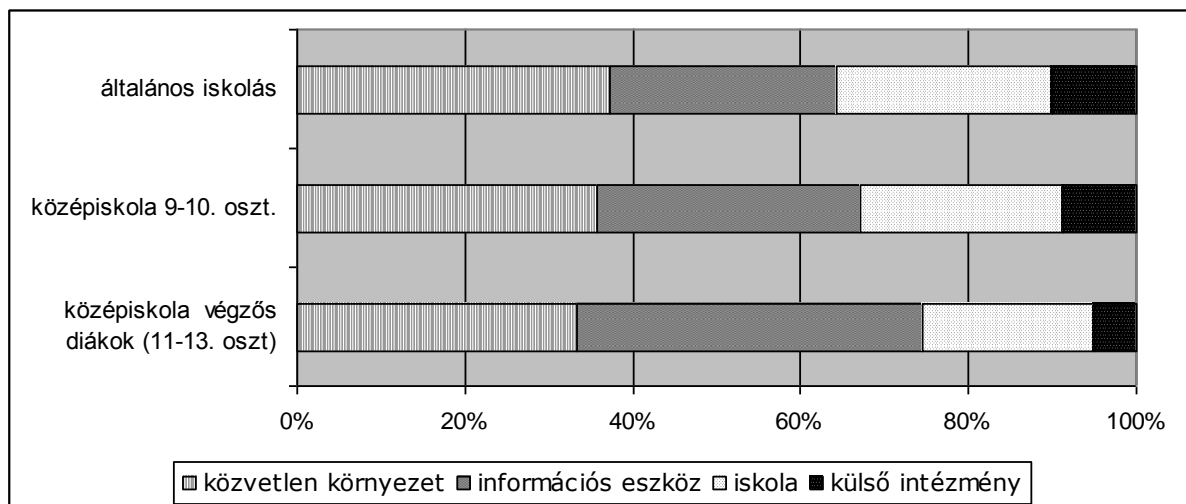
A pályaválasztási információforrások megoszlása 2003-2013

Az 1. sz. ábra adatai alapján jól látható, hogy az információszerzés forrásaival kapcsolatban nem állapítható meg tendenciaszerű változás az elmúlt években. A közvetlen környezet, vagyis a család, barátok szerepe, viszonylag állandó, biztos pontot jelent a fiatalok életében, melynek arányában az elmúlt években enyhe emelkedés tapasztalható (2008-ban 24,15 %, 2013-ban 45,84 % volt ez az arány). A 2004-es kiugrás a minta heterogén mivoltából adódhat.

Az iskola, mint információforrás szerepe is viszonylag állandó értéket mutat: aránya 17 és 34 % között mozog. Érdekes adatot figyelhetünk meg ugyanakkor, ha a külső intézményhez fordulás arányait vizsgáljuk. A relatíve alacsony 1 és 10 % közötti arány, 2006-ban megduplázódik, közel 20 százalék abban az évben a külső intézmény, mint forrás megjelölése. Ennek oka valószínűleg a bolognai folyamattal kapcsolatos bizonytalanság és információéhség, melyhez a fiatalok inkább a külső, hiteles, szakmai forrást választottak.

Az információs eszközök aránya is elég változatos: értéke 10 és 55 % között ingadozik, melynek kiugró adatait a vizsgált években a középiskolások magas aránya magyarázhatja.

Amennyiben az adatok korcsoportonkénti vizsgálatát is elvégezzük, árnyaltabb képet kaphatunk a fiatalok információszerzési preferenciáiról. (2. sz. ábra)

2. sz. ábra

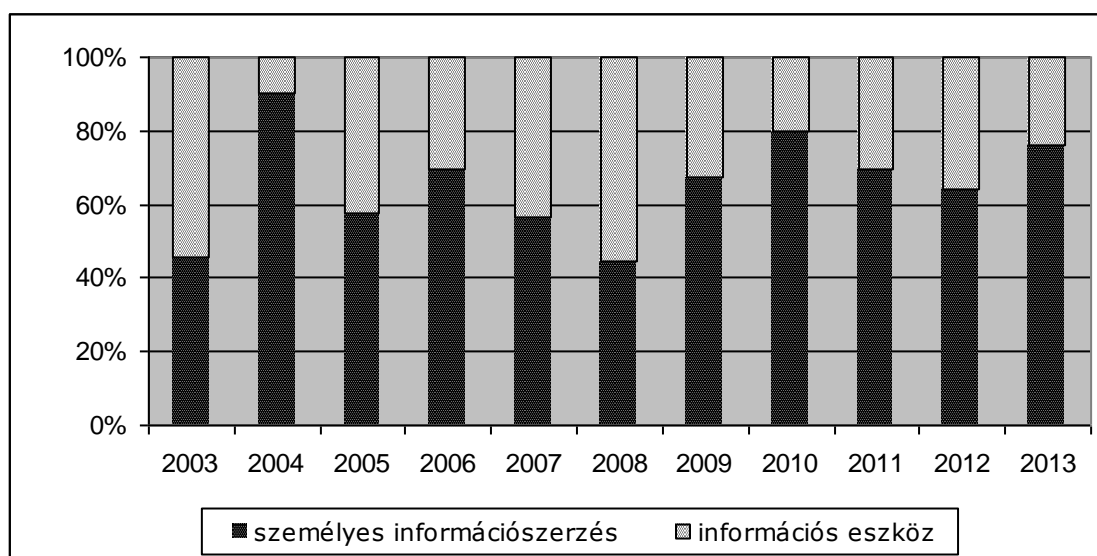
Információszerzési források megoszlása korcsoportonkénti bontásban

Az ábra adatai alapján jól látható, hogy az életkor előrehaladtával eltolódás tapasztalható az önálló információszerzés irányában. Míg az általános iskolás korú diákok számára a közvetlen környezet (36,17%) és ezen belül a család a legmeghatározóbb, addig a középiskolás végzős diákok az információs eszközöket (39,69%) preferálják leginkább, melyben az Internet nyer kiemelt szerepet. Az iskola, mint információszerző hely, mindhárom korosztályban 20-25 százalék között mozog, azonban itt is enyhébb visszaesés tapasztalható a felsőbb évfolyamok tekintetében. (általános iskola: 24,9%, 9-10.osztály:24,2%, 11-13. osztály:19,97%).

A külső intézményekhez való fordulás aránya mindhárom korosztálynál a legalacsonyabb, azonban még az általános iskolások közel egytizede (9,78%) és a középiskolások alsóbb évfolyamos diákjainak csaknem 9 százaléka (8,79%) keresi fel ezen szakembereket információszerzés céljából, addig a végzős középiskolások mindössze 4,79 százaléka teszi ugyanezt. A tendenciát magyarázhatja az életkor előrehaladtával

tapasztalható szülői és pedagógusi befolyás csökkenése, hiszen még a fiatalabb korosztályt könnyebb ilyen jellegű intézménybe elkísérni, addig az idősebbeket nehezebb ezekre a programokra rávenni a szabadidejük terhére.

Érdeemes ugyanakkor megvizsgálunk azt is, hogy az információs eszközök aránya miképp változik a személyes információszerzéshez viszonyítva.

3. sz. ábra

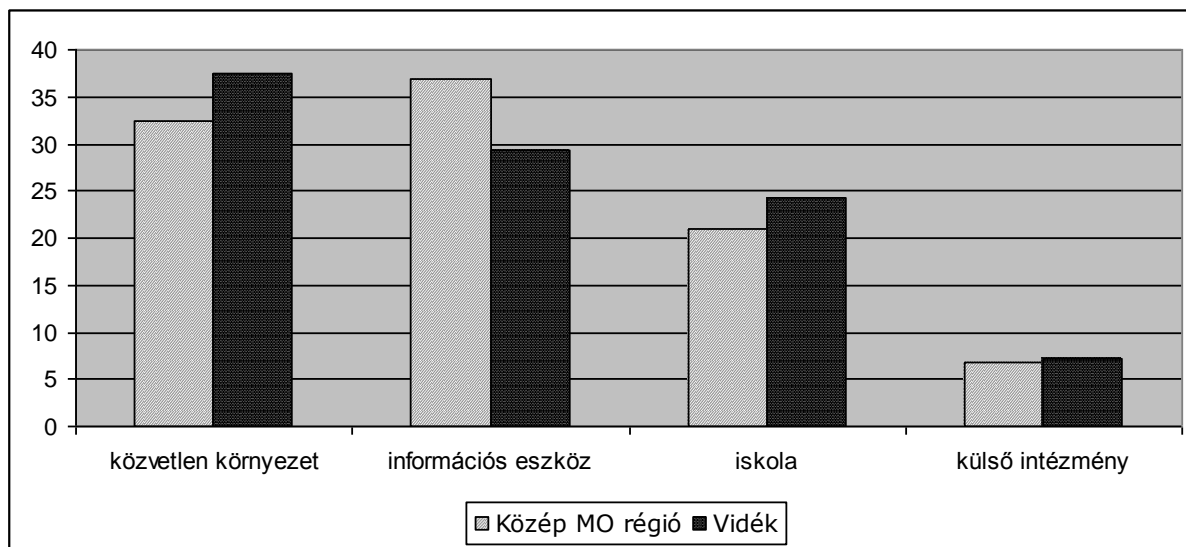
Az információforrás alakulása az információszerzés személyes jellege szerint

Annak ellenére, hogy az életkor előrehaladtával és az információhordozók fejlődésével megfigyelhető egyfajta tendencia az információs eszközök egyre nagyobb arányú igénybevétele felé, mégis az adatok azt mutatják (3.sz. ábra), hogy a személyes információszerzés igényét nem képes pótolni. Sőt egyfajta emelkedés figyelhető meg az elmúlt 5 évben a személyes kontaktuson alapuló források használata, felkeresése kapcsán. A személyes kapcsolatot igénylő információszerzési módok között természetesen a közvetlen környezet a legmeghatározóbb (átlagosan 33,5 %), melyet nem sokkal lemaradva követ az iskola (23,8%). A külső intézmény igénybevétele elenyésző, mindössze, 6,73 százalék.

Amennyiben az ábra két kiugró adatának összetételét vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy a mintában a 2004-es évben a vidéken élő fiatalok

aránya a meghatározó, 2008-ban pedig a középiskolások száma (432 fő) négyszerese az általános iskolás-korú diákokénak (108 fő).

Az információs források használatát nagyban befolyásolják azok elérhetősége is. Budapesten és a Közép-Magyarországi Régióban jóval több lehetősége van a fiatalnak a különböző személyes kontaktuson alapuló forrásokat igénybe venni, mint vidéki társaiknak.

4. sz. ábra

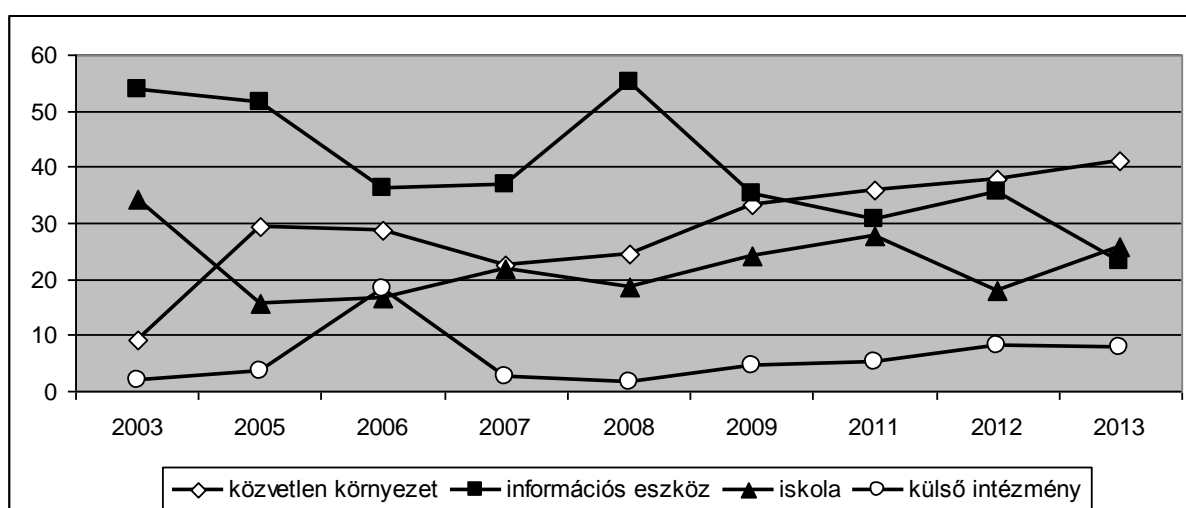
Pályaválasztáshoz kapcsolódó információszerzési források megoszlásának területi különbségei

Az információhoz való hozzájutás területi lehetőségei is meghatározóak a pályaválasztáshoz kapcsolódó információs források megválasztásában. A 4. sz. ábra adatai alapján jól látható, hogy annak ellenére, hogy a Közép-Magyarországi Régióban sokkal több lehetőség adódik a személyes kapcsolatteremtésre, és így az információszerzésre, a diákok mégis az információs eszközöket választják kérdéseik megválaszolásához (36,82%). Ezzel párhuzamosan a vidéki tanulók –noha kevesebb lehetőségük van ezekre– a személyes kontaktuson alapuló információszerzést preferálják (37,38%). A pályaválasztással kapcsolatban ők nem csupán a közvetlen környezetükből szerezhető információkra támaszkodnak többet a központi területen tanuló társaikhoz képest, de az iskolát, mint információforrást is nagyobb arányban veszik igénybe (24, illetve 21 %). Külső intézmény igénybevétele kapcsán az eltérés minimális, mindössze 1 %. Így a személyes kapcsolaton alapuló

információszerzés aránya az információs eszközökhöz viszonyítva vidéken 70:30, még a Közép-Magyarországi Régióban 62:38.

Amennyiben a kérdést iskolatípusonként is megvizsgáljuk, azt tapasztalhatjuk az általános iskolások körében, hogy a vidéken élő diákok arányaiban 6,58 %-kal több információt szereznek be pályaválasztási döntésükhöz közvetlen környezetükből, mint a közép-magyarországi régióban lakó társaik. Ugyanez a különbség a középiskolásoknál alig 3,4 százalék. Az információs eszközök használatát tekintve is inkább az általános iskolások válaszaiban találhatunk nagyobb különbséget: míg Budapesten és Pest megyében közel 30 százalékuk használja pályaválasztási információszerzésre, addig a vidéki iskolák diákjainak alig 25 százaléka. Ez a különbség a középiskolások között mindössze 2,67 százalék, amelynek aránya érdekes módon a nem a központi régióban tanuló diákok között magasabb. Az iskola, mint információforrás területi különbségeit vizsgálva nem találhatunk lényeges különbséget egyik iskolatípusnál sem: a különbség mindössze 3, illetve 0,5 százalék az általános és a középiskolások esetében. A külső intézmények esetén pedig 4, illetve 2,5 százalék ez az arány.

A rendelkezésre álló adatok nem teszik lehetővé az egész országra vonatkozó területi különbségek feltérképezését, azonban érdemes lehet egy-egy területi egységet megvizsgálni a pályaválasztási információs források alakulása kapcsán. Esetünkben egyetlen ilyen területi egység a Közép-Magyarországi Régió, melynek mennyiségi és minőségi mutatói elégségesnek bizonyulnak ahhoz, hogy a területi tendenciákat feltérképezzük.

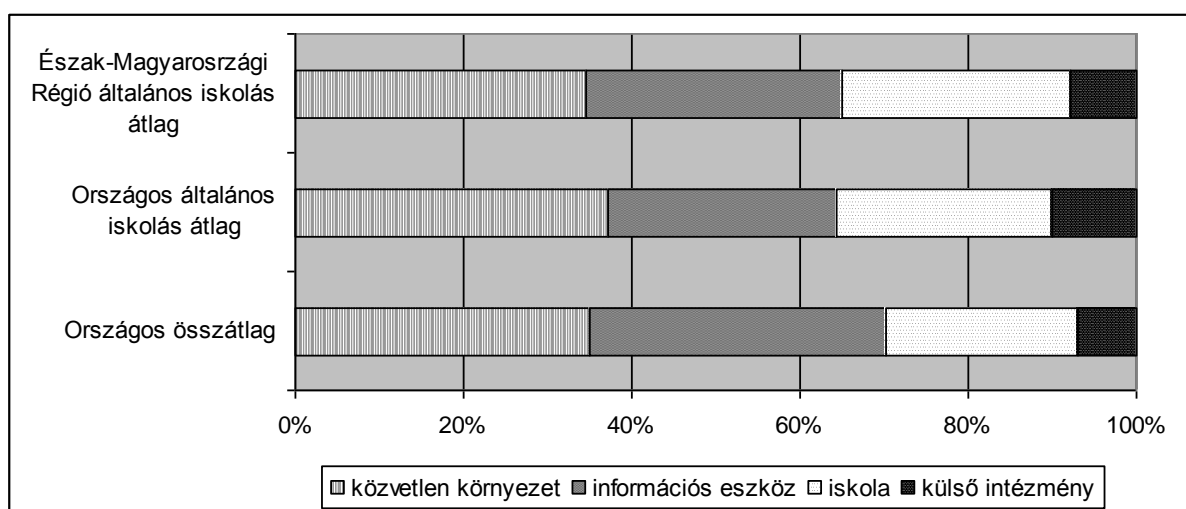

5. sz. ábra

Pályaválasztáshoz kapcsolódó információszerzési források alakulása a Közép-Magyarországi Régióban (2003-2013) N=2017

A Közép-Magyarországi Régióban a megkérdezett diákok válaszai alapján a pályaválasztáshoz kapcsolódó információszerzési források nagyjából az országos minta arányait mutatják. Érdekes módon azonban - habár a régióban lakó tanulók információs eszközökkel kapcsolatos preferenciája közel 10 százalékkal magasabb vidéki társaikéhoz képest-, enyhe csökkenő tendencia mutatkozik az elmúlt években azok használatában a pályaválasztási döntéshez kapcsolódó információforrásként. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor mérsékelt emelkedést figyelhetünk meg a közvetlen környezet, mint információforrás arányaiban. Úgy tűnik, hogy e két információforrás használatának aránya az elmúlt években megcserélődött. Az iskola, mint információforrás standard értéket képvisel: aránya 16 és 32 százalék között mozog. A régióban lakó diákok legkevésbé a külső intézmények, személyek szolgáltatásait használják pályaválasztási döntéseikben, enyhébb emelkedések az oktatási rendszer (2006), vagy a jogszabályi változások (2012, 2013) kapcsán tapasztalhatunk.

Minthogy az általános iskolások között felülreprezentált az Észak-Magyarországi Régióból származó adat (Isd.1. sz. táblázat) érdemes lehet a régió sajátosságait ennek tükrében vizsgálni.

6. sz. ábra

Az Észak-Magyarországi Régióban tanuló általános iskolás diákok pályaválasztáshoz kapcsolódó információforrásainak megoszlása az országos átlaghoz viszonyítva (2003-2013)

Amint az a 6. sz. ábra adataiból is jól látható, az Észak-Magyarországi Régióban tanuló általános iskolások információszerzési szokásának megoszlása az országos tendenciát követi. A 7-8. osztályos fiatalok- az országos korosztályi mintához hasonlóan- pályaválasztáshoz kapcsolódó információikat elsődlegesen közvetlen környezetükből szerzik be (34,36%). Azonban az országos általános iskolás minta adataihoz képest a térségben lakó diákok nagyobb arányban (30,16 %) hagyatkoznak az információs eszközökre, mint hasonló korú társaik. Ezen diákok ugyancsak többet támaszkodnak (27,01%) az országos átlaghoz képest a tanáraik és az iskola által nyújtott információkra, azonban a külső intézmények, szakemberek szolgáltatásait kisebb arányban veszik igénybe. Ez jórészt a területi elhelyezkedés sajátosságaiból, valamint a támogató intézményhálózat kiépítettségéből adódhat.

Ebből következően amennyiben megvizsgáljuk a régióban az információszerzés módját szintén eltérést tapasztalhatunk az országos átlaghoz képest. Míg a teljes általános iskolás mintában az arány 72,8:27,2 a személyes információszerzés javára, addig a vizsgált területen- az információs eszközök gyakori használata miatt- 69,6:30,4. (az országos átlag esetében ez az arány 64,7:35,3). Az eltérést magyarázhatja, hogy az Észak-Magyarországi Régióban az informáltsági szint köztudottan alacsonyabb, mint a többi régióban, ezért a személyes kontaktuson alapuló információszerzés visszaszorult.

4. Összefoglalás

Kutatásunkban a pályaválasztási döntéshez kapcsolódó információforrások egymáshoz viszonyított alakulását vizsgáltuk a 2003-2013 közötti időszakban. A közel 4000 fős minta közoktatásban tanuló diákokból állt.

A kutatás eredményeiből megtudhattuk, hogy a fiatalok elsődleges információikat a közvetlen környezetükből szerzik, így pályaválasztásukra a legnagyobb befolyással leginkább a család és a kortársak vannak. Hasonló magas arányban használják a diákok az információs eszközöket pályaválasztási információszerzés céljából, melyek közül kiemelkedik az Internet szerepe. Az iskola, mint információforrás csupán harmadikként szerepel, közel 10 százalékkal kevesebb arányban veszik igénybe az ott fellelhető információkat, mint a vezető forráshelyeken. A lista végén a külső intézmények, személyek információ-szolgáltatásai állnak, melyekhez leginkább az oktatásban, vagy a jogszabályi környezetben bekövetkező változások kapcsán fordulnak információért.

Talán az életkori sajátosságokból adódóan is megfigyelhető egyfajta eltolódás az információs eszközök használatának aránya felé a felsőbb osztályokban, míg az általános iskolások inkább családjukra, vagy tanáraikra hallgatnak iskola- vagy pályaválasztásukkor. Mindemellett azonban fontos megjegyezni, hogy a személyes kapcsolaton alapuló információszerzés nem csökken az információs eszközök elterjedésének ellenére, sőt az elmúlt években egyfajta erősödés is tapasztalható. Mindez a személyes kapcsolatokon alapuló információszerzési források belső átrendeződésének köszönhető, melyben a közvetlen környezet (elsősorban a család) egyre nagyobb szerepet vállal a diák pályaválasztási döntésének meghozatalában. Emiatt a pályaválasztás és az arra való felkészülés egyre inkább a családi kompetenciába tér vissza, mely területeket az iskolától és a külső intézményektől, személyektől hódítja el.

Az elemzések kapcsán megfigyelhető egyfajta területi különbség is az információs források használatának arányában: míg a Közép-Magyarországi Régió diákjai legnagyobb arányban az információs eszközökre támaszkodnak, addig a vidéki tanulók a személyes kapcsolaton alapuló információszerzési módokat helyezik előtérbe.

Az iskola, mint pályaválasztási információszerzési forrás viszonylag standard arányt képvisel. A források között azt biztosítja, hogy családi, társadalmi háttértől függetlenül mindenki megkapja a pályaválasztási döntéshez szükséges legalapvetőbb információkat. Az azonban, hogy a közoktatási intézmény mennyire képes kielégíteni a diákok pályaválasztással kapcsolatos információéhségét, és hogy ennek függvényében mennyire fordulnak más információs forrás, vagy segítő személy felé, leginkább az iskola vezetésétől és nem utolsósorban a pedagógus információs szintjétől és hozzáállásától függ.

A diákok pályaválasztással kapcsolatos információszerzése csupán az első lépés a pályaválasztási döntés meghozatalában. Ugyanakkor arról kevés szó esik, hogy az önállóan, vagy segítséggel megszerzett információkat képes-e a fiatal értelmezni, feldolgozni, rendszerezni, illetve, hogy kinek a feladata ennek megtanítása. Van-e és ha igen, mekkora szerepe van ebben a pedagógusnak? Milyen információkat képes adni elméleti és gyakorlati szinten a pályaválasztás előtt álló fiatalnak?

A pályaaorientációt, mint a pályaválasztási döntést megelőző folyamatot – felismerve annak fontosságát- a Nemzeti Alaptanterv a fejlesztési célok között külön is nevesíti. Másrészt a Nemzeti Köznevelési Törvény a pedagógusok feladatává teszi a pályaaorientációs tevékenységek ellátását. A feladat azonban nem csupán egyszerű, frontális információátadásból áll: viszonylag kevés a standard lexikális ismeret, leginkább a diákok készségeinek, kompetenciáinak fejlesztését kívánják meg.

A pedagógus feladata a pályaválasztási döntésre való felkészítésében itt nem áll meg. Szerepe van nem csupán saját diákjai, hanem az új tanulók toborzásában is: a nyílt napokon, különböző iskolai rendezvényeken vele találkozhat a felvételizni kívánó nebuló, ahol a tanár számos kérdéssel találkozhat szembe magát. Ugyanakkor egy jó meglátás, egy-egy szemléletformáló gondolat, jó tanács a diák egész életpályájára kihathat.

A pedagógus a pályaorientációs feladatok ellátásával kapcsolatban is nagy felelősséggel bír. A pedagógus, mint megbízható információforrás bázisa lehet a diák elsődleges információs-közegének, a család pályaválasztásra felkészítő tevékenységének. Fontos lehet a szülők felkészítése az iskola- és pályaválasztás buktatóira szülői értekezletek, vagy egyéni konzultációk kapcsán. A tanár ajánlásai, jó, vagy rossz tapasztalatainak megosztása olyan információértékkel bír, amely segítséget jelenthet az adekvát pályaválasztási döntés meghozatalában.

Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy mennyit és milyen szinten kell a pedagógusnak ezekből a feladatokból ellátnia? Egyáltalán a jelenlegi pedagógusképzés felkészíti-e, illetve képes-e felkészíteni a tanárjelölteket ezen funkciók betöltésére?

Mindezekből az a következtetés vonható le, hogy a pályaorientációnak helye és jelentős funkciója van a jelenlegi tanárképzésben, hiszen a pedagógusnak fontos szerep jut a diákok pályaválasztási döntésében. Ezért indokolt, hogy a szakmai tanárképzésben nagyobb hangsúlyt helyezünk a pályaorientációra, illetve a tanár-továbbképzési rendszerben is lényeges szerepet kell szánni a pedagógusok iskolaválasztási/pályaválasztási információinak frissítésében, aktualizálásában.

A pályaválasztási döntésre való felkészítés azonban nem csak a pedagógus feladata, az iskola csupán egy olyan közeg, melyben ez a folyamat intézményes keretek között folyhat. Kutatásunkból az derül ki, hogy a pályaválasztáshoz kapcsolódó információforrások között az iskola mindössze a harmadik helyen áll, melyet megelőz a család, barátok köre és az információs eszközök használata. E két tényező mellett az iskola és így a pedagógus szerepe szinte elenyésző. A társadalom fejlődése és a jövő fiataljainak érdekében ezért egy olyan közösségi felelősségvállalás indokolt, melyben a család és a különféle információhordozók, különösen a média bevonásával, kialakíthatunk egy olyan támogató rendszert, amely képes a pályaorientáció komplex szemléletének megfelelően működni.

5. Irodalomjegyzék

Borbély-Pecze, T. B. (2010): Életút támogató pályorientáció. doktori disszertáció ELTE PPK, Budapest, p218

Csirszka J. (1966): Pályalélektan Gondolat Kiadó, Budapest, p269

Dancs, I. (1989): A pályamotivációt befolyásoló tényezők a szakoktatásban. Akadémiai Kiadó, Budapest, p192

Ferry, N.M. (2006): Factors Influencing Career Choices of Adolescents and Young Adults in Rural Pennsylvania, *Journal of Extension*, 44 (3), p1-6

Kenderfi, M. (2012): A pályorientáció folyamatának korszerű értelmezése, In: Szilágyi Klára (szerk., 2012): A pályorientáció szerepe a társadalmi integrációban, ELTE, TÁTK., p83-96

Lankard, B. A. (1995). Family role in career development *Washington DC : Office of Educational Research and Improvement*, ERIC Digest No. 164

Keller, B. K., Whiston, S. C. (2008). The role of parental influences on young adolescents' career development. *Journal of Career Assessment*, 16, p198-217.

Rakaczkíné T. K.(2009): Neveléstan. SZIE-GTK Tanárképző Intézet, Gödöllő, p150

Rókusfalvy P. (1969): Pályaválasztás, pályaválasztási érettség Bp., Tankönyvkiadó, p280.

Suhajda, Cs. J. (2013): A pályorientáció szerepe a közoktatásban, *Kerékvető Társadalmi Munkaerőpiaci Folyóirat*, 2013/1, 29-35 p

Szilágyi, K (1996): A tanácsadó tanár módszertani lehetőségei az iskolában, EKTF, Eger, p138

Szilágyi, K. (2000): Munka – pályatanácsadás, mint professzió, Kollégium Kft. Budapest, p326

Völgyesy, P. (2002): Pályorientációhoz kapcsolódó kutatások szemléletének vállalása az utóbbi 50 évben, In: Pályorientáció – Új törekvések (2002). Kontakt Alapítvány, Gödöllő p39-44